

'Den nye verdensorden', 'det multikulturelle Tyrkiet' og den tyrkisksprogede samling på Det kongelige Bibliotek

Af forskningsstipendiat, cand.mag. Anne Grete Öker

Den politiske og samfundsmæssige udvikling i Tyrkiet

Sovjetunionens opløsning i 1991 førte bl.a. til oprettelsen af en række nye islamisk-tyrkiske republikker i Centralasien og Kaukasus. Da Tyrkiet var det første land, som anerkendte de tyrkisksprogede stater Uzbekistan, Kazakstan, Kirgisistan, Turkmenistan og Azerbaidjan, fungerede Tyrkiet i den første fase efter uafhængigheden som brobygger mellem den vestlige verden og de nye stater. Selv om andre lande har fået øjnene op for disse lande som potentielle nye markeder, og selv om Tyrkiet ikke har været i stand til at leve op til rollen som økonomisk lokomotiv, spiller Tyrkiet stadig en vigtig rolle i regionen, ikke mindst på det kulturelle område. Bl.a. har Tyrkiet taget initiativet til udarbejdelsen af et nyt fællestyrkisk latinsk alfabet til afløsning af det kyrilliske, som blev indført i Sovjet i 1940'erne. Indtil videre er det dog kun Uzbekistan, som er gået i gang med at implementere det nye latinske alfabet.

Rollen som brobygger mellem Vesten og de nye stater i Centralasien, samt den økonomiske vækst og teknologiske udvikling Tyrkiet har gennemgået i de sidste 10 år, har styrket landets internationale position. Samtidig er Tyrkiets hidtidige isolationistiske økonomiske politik afløst af integrering i den internationale økonomi. Endelig udgør Tyrkiet, på trods af den senere tids mange politiske og økonomiske kriser, en relativt stabil og demokratisk faktor i en region præget af borgerkrige og uroligheder. Tyrkiet har derfor udviklet sig til en regional supermagt. Mens denne position for længst er anerkendt af USA, vidner toldunionen mellem EU og Tyrkiet, som trådte i kraft d. 1. januar 1996, om at også EU, på trods af udtalte betænkeligheder ved Tyrkiets gentagne overtrædelser af menneskerettighederne, ikke kan

komme uden om at knytte Tyrkiet tættere til sig. Denne styrkede internationale position har givet tyrkerne større selvtillid i forhold til omverdenen.

I takt med de sidste 10 års økonomiske og teknologiske udvikling har det tyrkiske samfund undergået en meget stor kulturel ændring. Et vigtigt led denne ændring er den liberalisering af medierne, som har fundet sted - en ændring, som ikke har fundet sted som et resultat af en bevidst politik, men som resultatet af den teknologiske udvikling. Tyrkisk radio og tv har hidtil været et statsmonopol, som formidlede den til enhver tid siddende regerings budskab sammen med den ideologisk korrekte, statsautoriserede kultur. I løbet af 1990'erne har private tyrkiske tv-stationer gennemhullet statsmonopolet ved at sende tv-programmer fra udlandet pr. satellit. I Istanbul formidler 16 tv-kanaler, samt et helt uoverskueligt antal private radiostationer, ikke kun reklamer og amerikanske underholdnings-programmer, men også alle mulige former for politiske og religiøse budskaber. Og situationen er ikke meget anderledes i resten af landet. Dette frie medieflyd har uvurderlig betydning for den demokratiseringsproces, som på trods af statens ofte meget brutale forsøg på nedkæmpelse af anderledes tænkende, er i gang i Tyrkiet.

Tyrkiet er på den ene side præget af en stærkt accelererende vesternisering og på den anden side af søgen efter de tyrkisk-islamiske rødder fra Det Osmanniske Rige. En søgen, som også er inspireret af tyrkernes nye selvbevidsthed, og som ikke kun har ført til styrkelse af forskellige islamisk-nationalistiske partier (heriblandt det islamiske Refah, som netop har dannet det første islamisk ledede regering i Tyrkiet), men også til en genopståen eller nydannelse af forskellige ortodokse eller heterodokse islamiske bevægelser, ofte med stærke politiske overtoner. Denne søgen er også en reaktion på den officielle republikanske ideologi, kemalismen, som blev tvunget ned over hovedet på det tyrkiske folk efter republikkens oprettelse i 1923. Dagens modstandere af kemalismen kaldes 'ikinci cumhuriyetçi' (tilhængere af 2. republik), og består bl.a. af a) liberalister, dvs. modstandere af den kemalistiske statsstyrede økonomiske politik; b) islamister, dvs. modstandere af den kemalistiske sekularisering; og c) etniske minoritetsgrupper, som er kommet i klemme i kemalismens tyrkiske nationalisme og som længes tilbage til det pluralistiske Osmannerrige. Den førende repræsentant for 'ikinci cumhuriyetçi'-bevægelsen var den nu afdøde ministerpræsident og præsident Özal, som var nyliberalist, en god muslim og kurder, samt forøvrigt en trofast allieret af USA. Anti-kemalismen har affødt en modreaktion,

som kommer til udtryk i dannelsen af foreninger til beskyttelse af kemalismen. Med andre ord: fortidens opdeling af det tyrkiske samfund i højre og venstregrupperinger er afløst af nye og mere komplekse grupperinger.

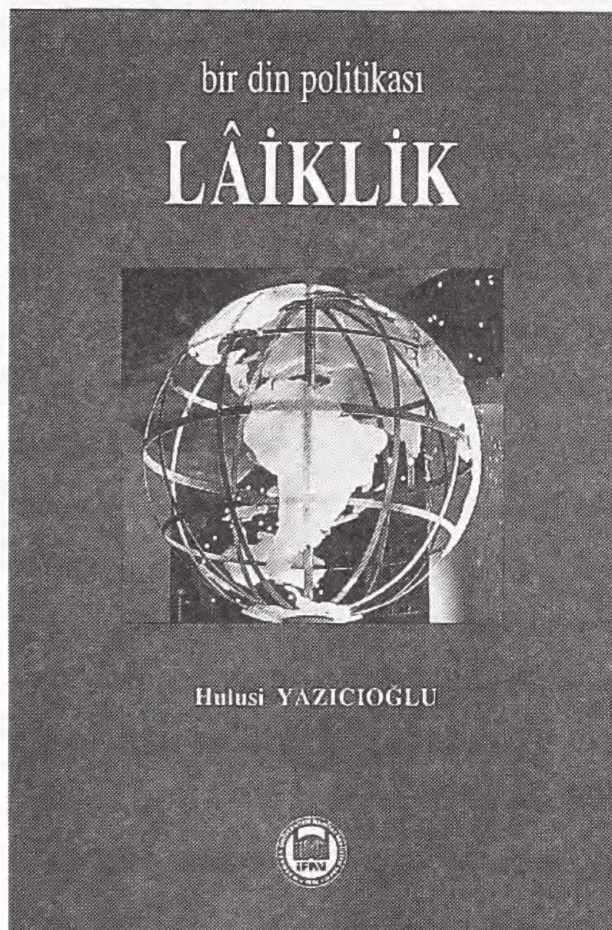
Udgivelsesaktiviteter i Tyrkiet

De sidste års politiske og samfundsmæssige udvikling i Tyrkiet kommer naturligvis også til udtryk i bogudgivelserne. F.eks. udgives der i kølvandet på oprettelsen af de nye tyrkiske republikker i Centralasien en strøm af publikationer om deres politiske, økonomiske og kulturelle forhold, samt om forholdet mellem Tyrkiet og disse stater, ligesom Tyrkiets nye internationale position har affødt en lang række bøger om Tyrkiets udenrigspolitik.

Hvis man skal pege på et overordnet tema i 1990ernes tyrkiske bogudgivelser, må det blive **identitet**. Her er der tale om både etnisk, religiøs og national identitet. Efter at den kemalistiske undertrykkelse af islam blev lempet ved indførelsen af flerpartisystemet i 1950, og udgivelsen af religiøs litteratur allerede da blev lettere, er udgivelsen af denne form for litteratur accelereret i takt med den øgede udtryksfrihed, som er et resultat af det frie medieflow. F.eks. udgives der en stor mængde litteratur om de mange sufi-ordener og islamiske bevægelser, som egentlig er forbudte, men som nu opererer helt åbent. Som eksempel kan nævnes den politiserende *Nurcu-sekt*, som står bag en tv-kanal, som udgiver aviser og ugeblade og som har åbnet skoler ikke kun i Tyrkiet, men også i de nye tyrkiske republikker i Centralasien, samt i USA.

Også sekularismen, 'laiklik', er genstand for en stor udgivelsesvirksomhed i disse år. En af de grupper som går stærkt ind for sekularismen er *alevierne*, en heterodoks

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ VAKFI YAYINLARI No. 65

islamisk minoritet, som altid har været udsat for forfølgelse fra de ortodokse muslimers side. Selv om alevierne har nydt godt af den sekulære stats adskillelse af stat og religion, har de også i republikkens tid været udsat for overgreb fra ortodokse muslimers side, ikke mindst under de borgerkrigs-lignende tilstande i slutningen af 1970'erne. Derfor har alevierne holdt lav profil indtil slutningen af 1980'erne, hvor de begyndte at organisere sig og udgive bøger om deres religion. I løbet af 1990'erne er der sket en eksplosion i litteraturen om alevismen. Da alevierne traditionelt tilhører venstrefløjen, har mange af disse bøger et stærkt politisk indhold.

Også Tyrkiets etniske minoriteter er begyndt at organisere sig og at udgive bøger om de mange kulturer og sprog, som eksisterer i Tyrkiet. Især den største gruppe, kurderne, har en rig udgivelsesvirksomhed om kurdisk kultur, litteratur og sprog. De sidste par års lempelser i restriktioner i ytringsfriheden har gjort det muligt at udgive bøger om kurdisk sprog og kultur, også på kurdisk, men det er stadig væk forbudt at propagandere for kurdisk selvstændighed. Men på grund af de skrappe assimileringstendenser, de etniske minoriteter har været udsat for, er de som regel ikke i stand til at tale, endsi-ge skrive og læse, deres eget sprog. Derfor er næsten alle disse bøger skrevet på tyrkisk.

Et andet emne, der udgives mange bøger om i disse år, er vesterniseringen, eller snarere moderniseringen af det tyrkiske samfund. Mens en stor del af udgivelserne om islamiske grupper og etniske og religiøse minoriteter er skrevet uden afsæt i teoretiske overvejelser og udgør en form for propagandamateriale - og derfor har status af kildemateriale - er andre bøger om disse grupper, ligesom de fleste af bøgerne om moderniseringen af det tyrkiske samfund, skrevet af akademikere og med afsæt i internationale sociologiske, antropologiske og kulturanalytiske teorier.

Den tyrkisksprogede samling på Det kongelige Bibliotek

Tyrkiets øgede internationale betydning afspejler sig ikke kun i de danske medier, men også i en udvidelse af Det kongelige Biblioteks tyrkisk-sprogede samling, som i 1996 er blevet udvidet med ca. 40 %. Denne imponerende procentdel skal dog ses på baggrund af at der pr. 1. okt. 1984 befandt sig 1.140 tyrkisksprogede trykte bøger i Det kongelige Bibliotek.¹ Med de seneste nyerhvervelser omfatter den tyrkiske samling ca. 1700 bind (juli 1996).

Begrebet tyrkisksproget dækker ikke kun over osmanniske bøger (trykt med

arabisk skrift før 1928) og tyrkiske bøger (trykt med latinsk skrift efter 1928) trykt i Tyrkiet, men inkluderer også bøger på de mange tyrkiske sprog, som er nationalsprog i de nye tyrkiske republikker (dvs. uzbekisk, kazakisk, kirgisisk, turkmensk og azerbaidjansk), eller som er minoritetssprog i de mange tyrkiske områder i Kina (uygurisk og kazakisk), Rusland (bl.a. tatarisk, tjuvassisk, tuvinsk og yakutisk), samt i Irak, Iran og på Balkan. De tyrkiske sprog er modersmål for i alt 150 mill. mennesker.

Det kongelige Biblioteks tyrkisksprogede samling skal ses i sammenhæng med den store altaiske samling (tyrkisk, mongolsk og manchu) fra Københavns Universitets nu nedlagte Centralasiatisk Institut, hvor det indtil 1986 var muligt at studere tyrkisk filologi. Mens samlingen på Carsten Niebuhr Instituttet har sit tyngdepunkt i de centralasiatiske tyrksprog, består Det kongelige Biblioteks tyrkisksprogede samling hovedsagelig af osmanniske eller tyrkiske bøger trykt i Tyrkiet. Den centralasiatiske samling har i et par år været opmagasineret på og varetaget af Det kongelige Biblioteks Orientaliske Afdeling, men er i 1996 blevet overført til Carsten Niebuhr Instituttet, efter at der ved dette institut er blevet oprettet et tilvalgsfag i moderne tyrkisk.

Nedlæggelsen af Centralasiatisk Institut i 1986 betød ikke kun, at det ikke mere var muligt at studere tyrkisk i Danmark; det betød også, at der efter 1986 skete en meget kraftig reduktion i indkøbet af litteratur om Tyrkiet på vestlige sprog og et næsten totalt stop for indkøb af tyrkisksproget videnskabelig litteratur om tyrkisk sprog, litteratur og historie. Ganske vist har Folkebibliotekernes Indvandrerbibliotek en tyrkisk samling, men i modsætning til den tyrkiske samling på Det kongelige Bibliotek - som består af originallitteratur, dvs. forfattet på tyrkisk, og koncentrerer sig om litterære kilder og videnskabelig litteratur - omfatter Indvandrer-samlingen både originallitteratur og oversættelser til tyrkisk. Indvandrersamlingen har i øvrigt sin hovedvægt på populær skønlitteratur og faglitteratur om praktiske emner som børneopdragelse og madlavning, ligesom der lægges stor vægt på børnelitteratur.

For at dække behovet for litteratur i forbindelse med oprettelsen af det nye tilvalgsfag i moderne tyrkisk, har Det humanistiske Fakultet ved Københavns Universitet givet en særbevilling på 50.000 kr. Dette beløb er blevet anvendt til indkøb af bøger om tyrkisk sprog, litteratur og samfund, overvejende på vestlige sprog.

Mens de tyrkiske samlinger på Det kongelige Bibliotek og på Københavns Universitet tidligere næsten udelukkende blev benyttet af de få forskere og studerende,

der havde tyrkisk som fag, udvides bruger kredsen i disse år med tyrkiske anden-generations studerende og forskere ved danske højere læreanstalter. Da tyrkerne er Danmarks største minoritetsgruppe (36.000 tyrkiske statsborgere, foruden de tyrkere, som har fået dansk statsborgerskab), og tyrkerne udgør den største gruppe minoritetslever i gymnasiet,² tyder alt på, at antallet af tyrkiske studerende vil stige i de kommende år.

Nyerhvervelserne i Orientalisk afdelings tyrkiske samling

Den sidste udvidelse af Det kongelige Biblioteks tyrkisksprogede samling er ikke kun kvantitativ, men også kvalitativ. Mens samlingen tidligere næsten udelukkende bestod af turkologisk litteratur, afspejler den emnemæssige fordeling i ny-erhvervelserne fra 1996, at samlingens brugere ikke mere udelukkende består af turkologer, men nu også af studerende og forskere fra fag som sociologi, statskundskab, økonomi, historie, antropologi, litteraturvidenskab og psykologi.

Men nyerhvervelserne afspejler naturligvis også den udvikling, der har fundet sted i Tyrkiet i de sidste 10-15 år, og som kommer til udtryk i bogudgivelserne. Det ville føre for vidt at opremse alle de grupper, der er repræsenteret i nyerhvervelserne, men jeg vil i det følgende give eksempler fra udvalgte grupper.

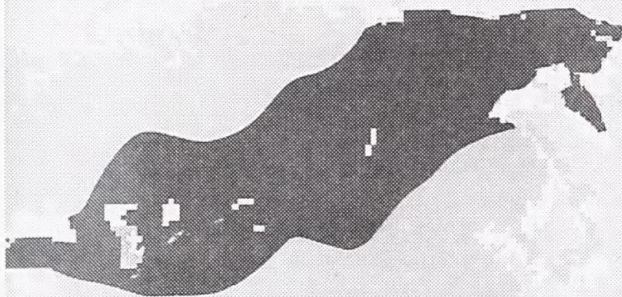
Inden for *sprogvidenskaben* dominerer beskrivelser af de tyrkiske sprog i de nye republikker, samt ordbøger mellem tyrkisk og disse sprog. Der er både tale om egentlige grammatikker til undervisningsbrug, f.eks. "Öztürk: Yeni Uygur Türkçesi Grameri" (Ny-uygurisk tyrkisk grammatik), om ordbøger som f.eks. "Türkçe Kazakça Sözlük" (Tyrkisk-kazakisk ordbog) og om parlører til brug for de mange tyrkere, som rejser i området, f.eks. "Pratik Türkçe-Özbekçe konuşma kılavuzu" (Praktisk tyrkisk-uzbekisk parlør) og "Türk Dünyası için konuşma" (Parlør for den tyrkiske verden).

Tyrkernes tradition for at *politisere sprog og sprogbrug*, "Genencik: Dil ve politika" (Sprog og politik) kommer også til udtryk i litteraturen om de tyrkiske sprog uden for Tyrkiet. De mere ideologisk prægede titler om dette emne udgives som regel af universitetsinstitutter eller i afdelinger af udenrigsministeriet, som specielt beskæftiger sig med den tyrkiske verden, f.eks. "Ercilasun: Dilde birlik" (Sproglig enhed) og "° imŞır: Azerbaycan'da Türk alfabesi" (Det tyrkiske alfabet i Azerbaidjan).

Blandt nyerhvervelserne findes også bøger om *de tyrkiske litteraturer uden for Tyrkiet*, f.eks. "Akpınar: Azeri Edebiyatı Araştırmaları" (Studier i azerbaidjansk

TÜRK DÜNYASI KONUŞMA KILAVUZU

Turistler İçin

TURKISH WORLD PHRASE GUIDE FOR TRAVELLERS

Türkiye Türkçesinden Azeri, Türkmen, Özbek,
Uygur, Kırgız, Kazak, Tatar Türk
Lehçelerine Hazır Konuşma Cümleleri
İngilizce Örnekler İle

TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI VAKFI

“Türk Dünyası için konuşma” (Parlør for den tyrkiske verden).

litteratur), rapporter fra møder mellem forfattere fra de tyrkiske republikker og minoritetsgrupper “Birinci Türk Dünyası yazarlar Kurultayı” (Første møde for forfattere fra den tyrkiske verden), samt oversættelser af litteratur af forfatterere fra de tyrkiske områder, f.eks. den azerbaidjanske forfatter Samedoglus “Kıyamet günü” (Dommedagen).

Den *tyrki-tyrkiske litteratur* er mere sparsomt repræsenteret blandt nyere hvervelserne, men der er dog indkøbt nyere litteraturteori, f.eks. “Enginün: Mukayeseli

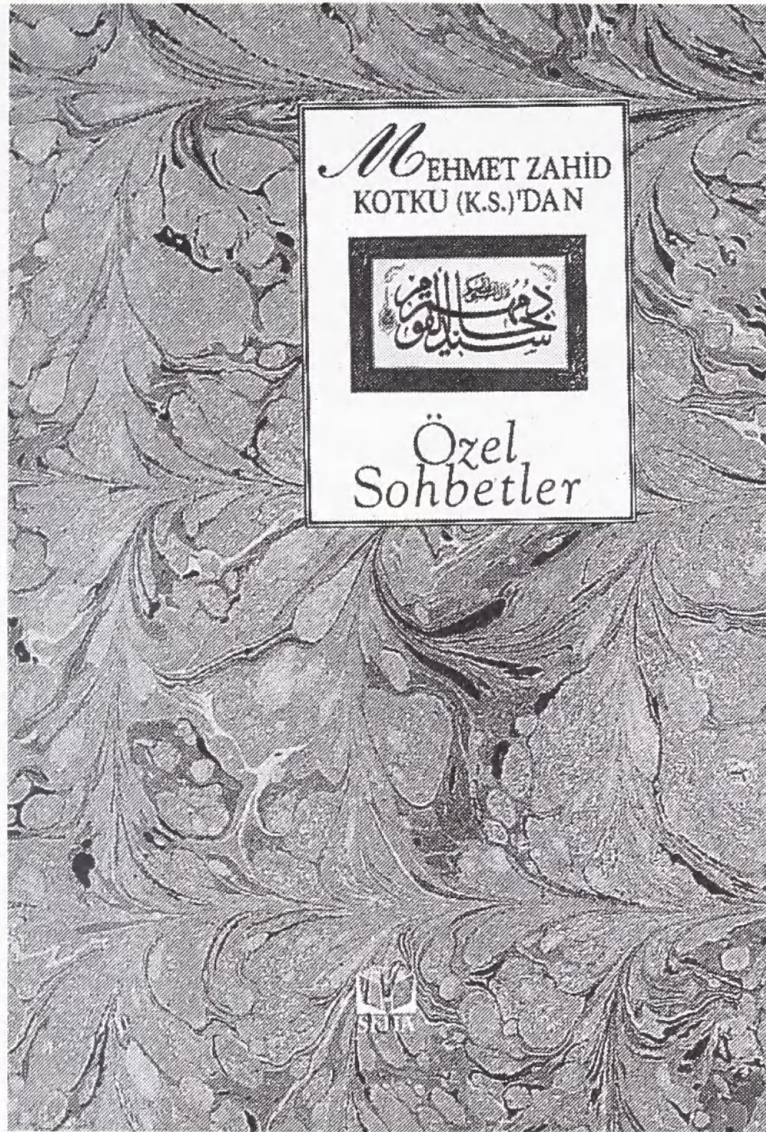
Edebiyat” (Sammenlignende litteratur), analyser af værker eller forfatterskaber, samt en del monografier om ældre og nyere tyrkisk litteratur, f.eks. Eyüboğlu: “Dinan ° iirinde Sapık sevgi”. (Perverteret kærlighed i Divanlyrikken) om homoseksualitet i osmannisk lyrik.

På *det udenrigspolitiske område* dominerer bøger om Tyrkiets og de nye tyrkiske republikkers rolle i den nye verdensorden, f.eks. rapporten .”Değişen Dünyada Türkiye ve Türk Dünyası sempozyumu” (Symposium om Tyrkiet og den tyrkiske verden i en verden i forandring) fra en konference arrangeret af Hacettepe Universitet i Ankara. Forholdet til Mellemøsten behandles f.eks. i “Su sorunu. Türkiye ve Ortadoğu” (Vandproblemer. Tyrkiet og Mellemøsten), mens Tyrkiets generelle udenrigspolitiske situation behandles i “Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye” (Den nye verdensorden og Tyrkiet).

At *identitet* er et vigtigt emne i dagens Tyrkiet kommer til udtryk i “Deveci: Türkiye Kendini Arıyor” (Tyrkiet søger efter sig selv). Blandt bøgerne om etnisk identitet i Tyrkiet er der en del bøger om kurdere, f.eks. “Beşikçi: Kendini keşfeden Ulus. Kürtler” (Nationen som opdager sig selv. Kurderne). Det politiske aspekt af kurderproblemet behandles i “Çalışlar: Öçalan ve Burkay’la Kürt sorunu”, en tyrkisk journalists interview med to kurdiske ledere, og i “Laçiner: Kürt sorunu - henüz vakit varken” (Det kurdiske problem - mens der endnu er tid). Tyrkiske minoriteter er emnet for “Eröz: Yörükler” og “Sümer:Çepniler”, beskrivelser af to tyrkiske nomadestammer, som lever spredt over store dele af Tyrkiet.

De kristne armenere er emnet for “Sakaoğlu: Dünden bugüne Hemşin” (Hemşin i går og i dag) , som dog er et forsøg på at tilsløre at beboerne i Hemşin-området i Nordøsttyrkiet er islamiserede armenere. Et forhold der nok er symptomatisk for forholdene Tyrkiet, hvor man ganske vist er begyndt at erkende, at Tyrkiet er et multikulturelt samfund bestående af mange forskellige etniske og religiøse grupper, men hvor “det armenske spørgsmål” stadig er et meget følsomt emne. En anden kristen minoritet er de syriske kristne fra Sydøsttyrkiet, som er emnet for “Bilge: Süryanilerin Kökeni” (Syrianernes rødder). En anden religiøs minoritet fra Sydøsttyrkiet er de såkaldte ‘djævletilbedere’, Yezidierne, som er påvirkede af zarathustrismen, “Sever: Yezidilik ve yezilerin kökeni” (Yezidi-troen og yezidiernes rødder).

De heterodokse alevier, som omfatter både tyrkere og kurdere, men som altid

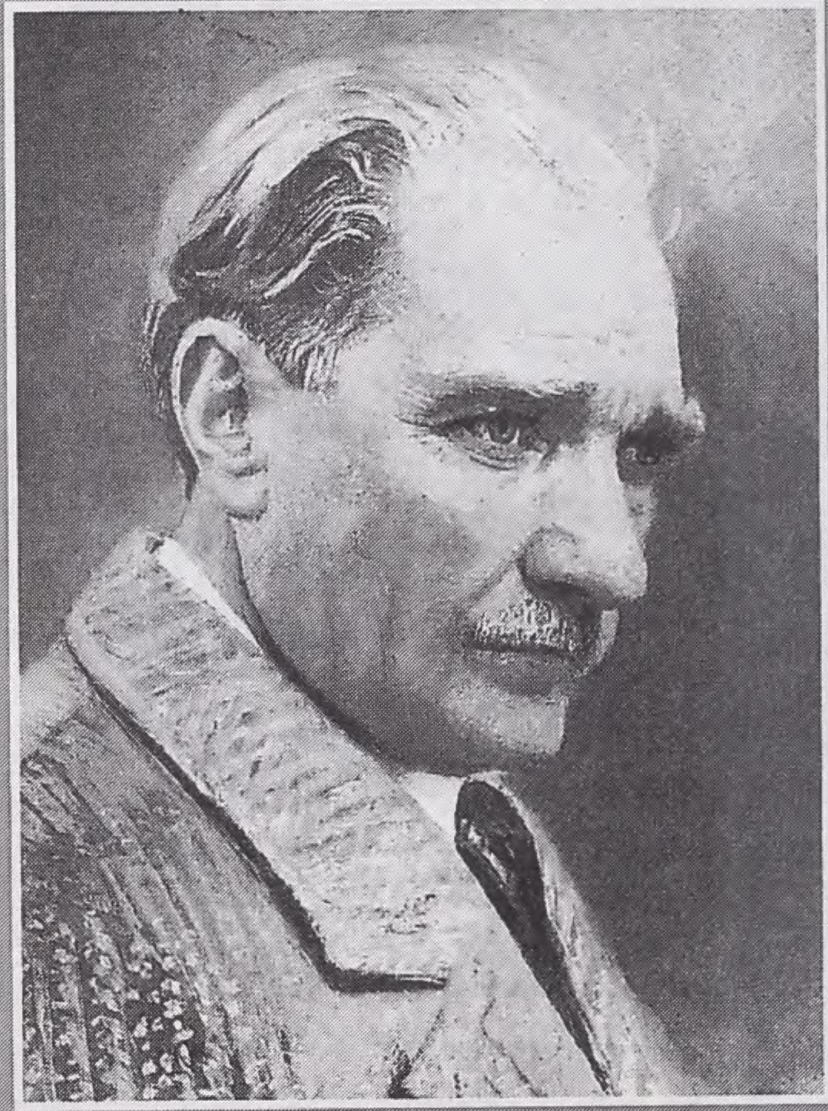

“Kotku: Mehmet Zahid Kotkudan Özel Sohbetler” (Udvalgte samtaler med Mehmet Zahid Kotkudan)

bruger tyrkisk i de religiøse ceremonier, regnes dog af de fleste som en muslimsk gruppe. Forfølgelserne af alevierne fra 1500-tallet til mordbranden i Sivas i 1993 - hvor 37 mennesker som deltog i en alevi-festival blev brændt inde af en gruppe fanatiske islamister - er emnet for “Eral: Çaldıran'dan Çorum'a Anadolu'da Alevi Katliamları” (Massakrerne på alevier i Anatolien fra Çaldıran til Çorum). Det sociologiske aspekt behandles i f.eks. “Birdoğan: Anadolu ve Balkanlarda alevi yerlesmeşi” (Alevi bosættelser i Anatolien og på Balkan), og det religiøse aspekt f.eks. i “Gölpınarlı: Alevi-Bektaşî nefesleri” (Alevi-Bektaşî- hymner).

Islamistiske grupper er emnet for mange af de nye bøger, f.eks. om den stærkt politiserende Nurcu-sekts afdøde leder Bediüzzaman, f.eks. “Mutlu: Bediüzzaman'ın görüşleri ışığında parti ve siyaset” (Parti og politik ud fra Bediüzzamans synspunkt)

ATATÜRK HAYATI ve ÜSTÜN KİŞİLİĞİ

Hamza EROĞLU

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
ATATÜRK DİZİSİ

Omslag fra bogen Atatürk. Hayati ve Üstün kişiliği

og et udvalg af tekster af en leder af den politiserende Nakşiband-sufiorden "Kotku: Mehmet Zahid Kotkudan Özel Sohbetler" (Udvalgte samtaler med Mehmet Zahid Kotkudan). Det islamiske Refah-parti, som netop har dannet regering, er repræsenteret i Orientalisk Afdeling med sit partiprogram "Refah Partisi: Adil Düzen. 21 soru" (Det retfærdige system. 21 spørgsmål).

De islamistiske gruppers opfattelse af den officielle ideologi kemalismen kommer til udtryk i "Demirel: Deccaliyet ve Kemalizm" (Satanisme og kemalismen), mens den behandles mere objektivt i "Yargıcı: Kemalizm'in fikir kaynakları" (Kilderne til kemalismens ideer).

Den tyrkiske nationalistiske bevægelse tages under behandling fra et islamistisk synsvinkel i "Bediüzzaman hazretleri ve Türk miliyetçiliği" (Den hellige Bediuz-zaman og den tyrkiske nationalisme) og i en bog om Türkeş, lederen af det tyrkiske, fascistiske nationalistparti, MHP: "Anadol: Alparslan Türkeş: Olaylar, Belgeler, Hatıralar ve MHP" (Alparslan Türkeş. Begivenheder, dokumenter, erindringer og MHP).

Også moderniseringen af det tyrkiske samfund er behandlet under forskellige synsvinkler, bl.a. *demokratisering*: ESEHK: "Sivil topluma geçiş" (Overgangen til det civile samfund), *urbanisering* hos Mangır & Aktaş: "Gecekondu gençliğinde boş zaman" (Fritiden hos unge i slumområder) om tilværelsen for de unge migranter i de slumkvarterer, som ligger omkring alle tyrkiske storbyer, og endelig *individualisering* "Gürbilek: Vitrinde Yaşamak. 1980lerin kültürel ikimi" (At leve i et udstillingsvindue. 1980ernes kulturelle klima).

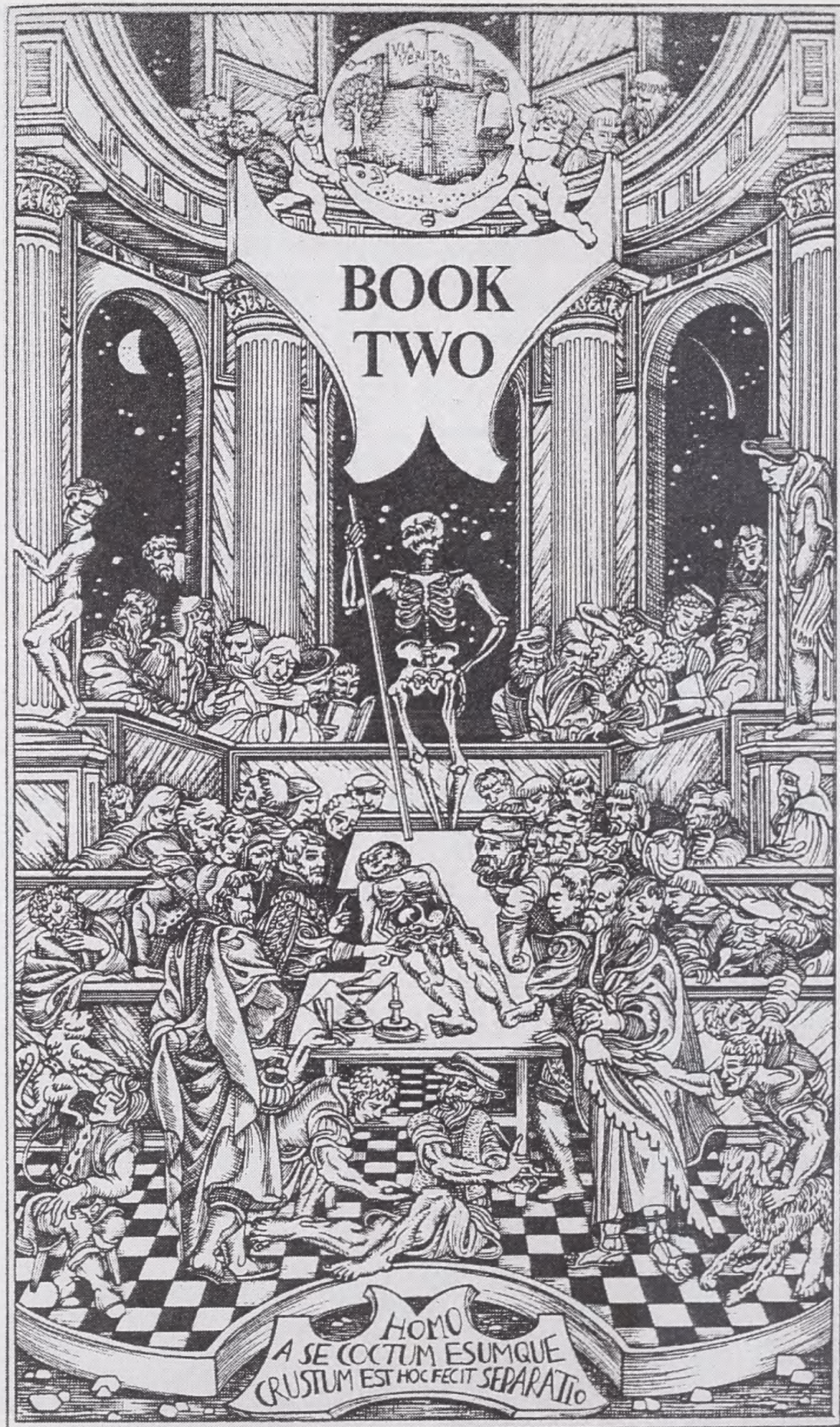
- De ovennævnte grupper udgør kun en lille del af de grupper, som findes i Orientalisk Afdelings tyrkisksprogede samling. Nyerhvervelserne, som omfatter ca. 450 bøger, er et led i Orientalisk Afdelings bestræbelser på også at opfylde behovet hos studerende og lærere fra den nye lånergruppe af overvejende anden-generationstyrkere fra andre fag, som har brug for tilgang til tyrkisksproget materiale i forbindelse med studier og forskning.

Noter

¹ Rasmussen, Stig T.: Die türkischsprachliche Sammlung der Kgl. Bibliothek in Kopenhagen. i: *Materialia Turcica*, Bd. 9, 1983. S.

117-129.

² *Tosprogede elever i gymnasiet og HF/ Undervisningsministeriets Gymnasieafdeling 1995.*

Lanark 1982, titelblad til Book Two.